

ՀՍՀ
ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ
ՆՅՈՒԹԵՐ
28-30 մայիս, 1998

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԵՎ ՍՓՅՈՒՌԸ 21-ՐԴ ԴԱՐԻ ՇԵՄԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐ

Երեւան 29-30 մայիս
1998 թ.

ՀՍՀ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐ

Copyright © Armenian Relief Society Inc., 1998

ՀՍՀ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐ

ՈՒԲԻՆԱ ՓԻՐՈՒՄԵԱՆ

ՀՕՍ-Ը, ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱՆԱՆՑ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅՐԵՆԻՔ- ՍՓԻՒՔ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

*ՀՕՍը, Հայաստանի կանանց կազմակերպությունները եւ Հայրենիք-Սփիւռք
յարաբերություններ՝ անմիջական լուծումի կարօտ ներազգային հարցերի
ծիրում*

Առաջին հիմնաւորում.- Հայաստանի ապագան մի մեծ չափով կախուած է կանանցից. կինն է ազգի շարունակութիւնն ապահովողը, ազգի կենսունակութիւնն ու բարոյական կերպարը կերտողը, ապագայ սերունդների դաստիարակներ հայթայթողը: Այսօր, երբ Հայաստանը վերջին եօթ տարիների սայթաքումներից ու տարուբերումներից ազատագրւած կանգնած է ճակատագրական մի անկլինադարձի առջեւ, երբ Հայրենիք-Սփիւռք կամրջումը դիտւում է իբրեւ մէկ կարեւոր գրաւականը հայրենաշինութեան, Հայաստանն աւելի քան երբեք կարիքն ունի կանանց ներդրումին հայրենաշինութեան բոլոր բնագաւառներում:

Երկրորդ հիմնաւորում.- Սփիւռքի տարածքում ցրուած հայկական գաղթօճախներին ազգային նկարագիր տալու, հայ լեզուի, կրօնի, աւանդութիւնների, այսինքն՝ հայ հոգու փոխանցումը սերնդից սերունդ ապահովելու եւ վերջապէս նոր սերնդի ազգային ինքնութեան եւ ազգային պատկանելիութեան ձեւաւորման ու պահպանման գործում առանձնայատուկ դեր ունի սփիւռքահայ կինը: Այսօր, երբ Հայաստանի անկախութեան այս նոր փուլը նոր տեսլական է բացել սփիւռքեան իրականութեան առջեւ, երբ Հայաստան-Սփիւռք կամրջումը դիտւում է իբրեւ մէկ կարեւոր գրաւականը Սփիւռքի հայապահպանման, Սփիւռքն աւելի քան երբեք կարիքն ունի կանանց ներդրումին յիշւած այդ բոլոր բնագաւառներում:

Այս հիմնաւորումներից ելնելով, կանանց ներդրումը թէ՛ Սփիւռքում եւ թէ՛ Հայրենիքում, եւ երեք մակարդակի վրայ եմ տեսնում. անհատական՝ ընտանիքում եւ աշխատանքի վայրում՝ իբրեւ մայր եւ ուսուցիչ, հասարակական՝ մշակութային, մարզական, եկեղեցական, կուսակցական ղեկավար մարմիններին իր մասնակցութեամբ եւ վերջապէս գոտ կանացի կազմակերպությունների

գործունեության գծով: Այսօրայ այս կարճ զեկուցիս մէջ պիտի կենտրոնանամ երրորդ մակարդակով, այսինքն՝ կանանց կազմակերպութիւնների խողովակով, հայ կնոջ գործունեության եւ ապագայ կարելիութիւնների վրայ, մանաւանդ՝ շեշտելով Հայրենիքի ու Սփիւռքի կանանց կազմակերպութիւնների փոխյարաբերութիւնների կարեւորութիւնը:

Սփիւռքի կառոյցներում գործող կանանց կազմակերպութիւնները շատ բազմազան են, եկեղեցասիրած կանանց օժանդակ միութիւններից մինչեւ աղքատախնամ, մինչեւ բարեսիրական, կրթական, մշակութային, կամ վերջերս շատ մեծ յաւակնութիւններով, համաշխարհային բնոյթի ու տարողութեան ձգտող միութիւններ: Այդ բոլորի մէջ պիտի վերցնեն ՀՕՄը. ո՛չ միայն որովհետեւ նիւթս դա է պահանջում, այլ որովհետեւ ՀՕՄի ընտանիքից դուրս գտնւելով, բայց միեւնոյն ժամանակ նրա գործունեության լաւատեղեակ լինելով, դրսից դիտելով, կարող եմ վստահօրէն հաստատել, որ ՀՕՄն անհամատեղելի մակարդակի վրայ է կանգնած: Բայց այստեղ աւելի ճիշտ ընկալւելու համար, փութամ նշել մի ցաւալի իրողութիւն. այս կազմակերպութիւններից եւ ո՛չ մէկը, եւ ո՛չ նոյնիսկ ՀՕՄը մեծ դերակատարութիւն չունեն Սփիւռքի ազգային քաղաքականութեան ճշտման մէջ, այլ խօսքով՝ կինը դերակատար չէ Սփիւռքի կառոյցների ղեկավարման, ուղղութիւնների ու քաղաքականութիւնների ճշտման ու դէպի ապագայ առաջնորդման մէջ: Իսկ Հայաստանում, մանաւանդ վերջին տարիների կնոջ իրավիճակի վատթարացումից, նրա դէմ ի գործ դրած խտրականութեան եւ ճնշումների շեշտաւորումից բխած, ստեղծւել են քսանից աւելի կանանց կազմակերպութիւններ, իւրաքանչիւրը իր հասարակական-ընկերային նպատակներով ու գործունեութեամբ: Այստեղ եւս նոյն դառը հաստատումը. հայ կինը Հայաստանում, կամ կանանց կազմակերպութիւնները իրենց կառոյցի, գործունեության եւ կարողականութեան համեմատութեամբ դերակատար չեն Հայաստանի ընկերային ու քաղաքական կեանքում: ՀՀ օրէնսդրութիւնը Հայաստանի քաղաքական, սոցիալական, մշակութային եւ այլ բնագաւառներում կանանց մասնակցութեան որեւէ արգելք չի բովանդակում: Սակայն իրականացման ընթացքում հաւասարութիւնը ոտնակոխւում է. հակառակ նրան, որ գոյութիւն ունեն մեծ թւով բարձր կրթութիւն ունեցող կանայք, բայց նրանք չեն ներառնում երկրի քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական եւ մշակութային ղեկավար շրջանակներում: Գոյութիւն ունեցող օրէնքներն աշխատանքի եւ աշխատունակութեան վերաբերմամբ աշխատանքի չգոյութեան պատճառով չեն իրագործւում: Կատարածս հաստատումները կարող եմ հիմնաւորել

վիճակագրական տւեալներով, բայց պատկերն այնքան յստակ ու բացարձակ է, որ դրա կարիքը չեն տեսնում: Այո, այսօր ամբողջ հայ ազգը իր երկրի ու արտերկրի կառոյցներով բացարձակօրէն ղեկավարւում է տղամարդկանց միջոցով (male dominated society): Բացի մշակութային, մարզական եւ բարեսիրական միութիւնների ղեկավարութիւնից, շատ քիչ պարագաներում է, որ կինն առիթ ունի մուտք գործելու ղեկավար բարձր շրջանակներում և նման պարագաների, առնւազն մէկ գլուխ աւելի բարձր պիտի լինի իր պաշտօնակիցներից (եւ սա ես խոսում եմ իմ անձնական փորձառութիւնից):

Կանայք թէ՛ Սփիւռքում եւ թէ՛ Հայրենիքում ներգրաւած են հասարակական այն կազմակերպութիւնների մէջ, ուր նպատակը մարդասիրական է, օգնութիւն աղքատներին, որբերին, անօգնականներին, բայց միթէ՞ միայն սա է կնոջ տաղանդը: Ուշադիր նայեցէք Հայաստանում կազմւած կանանց կազմակերպութիւնների հետապնդած նպատակներին, բացի մի երկուսը, որոնք որեւէ կուսակցութեան հովանու տակ են գործում, մնացեալի գործունէութիւնը ընդգրկում է նման բնագաւառներ՝ բարեսիրական օգնութիւն, խնամք կարիքաւոր մայրերին ու երեխաներին, պայքար՝ կանանց դէմ խտրականութեան վերացման համար թէ՛ ընտանիքում եւ թէ՛ հասարակական կեանքում, պայքար՝ գիտութեան, արւեստի ու քաղաքական մարզերում կանանց մասնակցութիւնը քաջալերելու եւ ապահովելու համար: Որոշ չափով տարբերւում են աւելի նեղ իւրայատկութիւններով կազմակերպւածները, օրինակ՝ կանանց համահաւասար իրաւունքի պաշտպանում օրէնսդիր մարմիններում, զօրակոչիկների համար բարենպաստ պայմանների հաստատում, կամ ուսուցչուհիների իրաւունքների հետապնդում: Ուժերը չջլատելու համար, աւելի նպատակաւոր դառնալ եւ առանց ճապաղումի աշխատելու համար առաջարկում եմ միացում կամ աւելի ճիշտ վերադասաւորում, վերակազմակերպում, ինչպէս որ ես հաւատում եմ, որ Հայաստանի նոր իրականութեան լոյսի տակ տեղի պիտի ունենայ նաեւ կուսակցութիւնների ու հասարակական կազմակերպութիւնների պարագային: Եւ ՀՕՄը ատակ է դիւրացնելու այդ ճամբան, իր տասնամեակների փորձն ու արեւմտեան դիսիփլինի, աշխարհայեացքի ու գործելակերպի ծանօթութիւնը ի սպաս բերելու այդ վերադասաւորման, նպատակների ու գործելակերպի, համազգային թէ՛ միջազգային բեմ դուրս գալու ճամբին: Սփիւռքի եւ Հայաստանի կանանց կազմակերպութիւնների փոխյարաբերութիւնները այս մարզում անփոխարինելի արդիւնքներ կարող են ունենալ:

Փակագծի մէջ ուզում եմ նշում կատարել, յիշել մի հաստատում, որ յաճախ

էր լսում վերջին տարիներում, թէ հայ կնոջ հաւասար իրաւունքները կրթութիւն, ընտրելու և ընտրուելու իրաւունք, բժշկական ասպարէզ, արուեստ ու ճարտարարուեստ, գիտութիւն և այլն նախատեսուել և յարգուել են խորհրդային վարչակարգի ընթացքում, բայց անուշադրութեան են մատնուել յետխորհրդային, անկախ և ժողովրդավար Հայաստանում: Իհարկէ այն օրերին էլ այդքան փայլուն չի եղել իրավիճակը, բայց բոլոր բնագաւառների պէս էլ, քանի որ համեմատաբար աւելի բարենպաստ էին պայմանները, անցեալը երանելի է թւում: Այս երևոյթը կարելի է կոչել վտանգաւոր կարօտախտ (nostalgia), որի ազդեցութիւնը դրսևորուեց վերջին ընտրութիւններում: Իրօք աւերներ շատ է գործուել, որ պիտի սրբագրուի, աւերներ սոցեալ-տնտեսական, քաղաքական, կենցաղային բնագաւառներում. իսկ այդ աւերների մէջ ամենից խոցելին, ամենադժբախտ զոհը եղել է կինը: Կինը տառապել է իր անծի վրայ տեսնելով խտրականութիւն՝ շէշտուած զրկանք, գործազրկութիւն: Տառապել է իր քոյրերին տեսնելով բարոյական ստորացումի նողկալի ճահիճների մէջ ներքաշուած՝ մինչև պոռնկութիւն, մարմնավաճառութիւն, կանանց առուծախ երկրից արտածման չափով: Տառապել է իր ընտանիքի տնտեսական խղճալի վիճակի անկարող ականատեսը լինելով: Տառապել է իր ընտանիքի տղամարդու բացակայութեան (երբ տղամարդը աշխատանք փնտրելու, ընտանիքի հացը հայթայթելու պարտադրանքի տակ հեռացել է հայրենիքից) և կինը ամենադժուարին պայմաններում ստանձնել է թէ՛ հօր և թէ՛ մօր պարտականութիւններն ընտանիքում: Համայնավար վարչակարգի կործանումից յետոյ սկսուած նոր փուլը Հայաստանի Հանրապետութեան պատմութեան մէջ պիտի լինէր անցումային շրջան, պիտի դրուէին նոր արժեքափեր՝ սոցիալական, տնտեսական ու քաղաքական: Պիտի իրացուէր կամրջումը Հայրենիքի ու Սփիւռքի, պիտի իրացուէր մէկ Ազգ, մէկ Հայրենիք գաղափարը: Փոխարէնը վերջին եօթ տարիները եղան անկումի տարիներ ժողովրդի կեղեքման, մի առանձնաշնորհեալ փոքրաթիւ խաւի յղփացման, հայ կնոջ տառապանքի, մտաւորականութեան բարոյալքման, սոսկալի չափերի հասնող արտագաղթի և վերջապէս ներքին ու արտաքին ապագային քաղաքականութեան հետապնդումի շրջան: Հիմա, այդ եօթ տարիները կորցրած, նորից ենք սկսում անցումային շրջանը, բայց այս անգամ ո՛չ թէ գերոյից, այլ գերոյից էլ վար մակարդակից: Այս իրականութեան լոյսի տակ պատշաճ ու ժամանակայարմար են գտնում այս գիտաժողովը, որ պիտի քննի ՀՕՄի ստանձնելիք դերն անցումային այս նոր շրջանը սահուն և արագ ամբողջացնելու:

Փակագիծը փակելով, կանանց կազմակերպութիւնների համար

կանխորոշուած, նախապէս յիշած տարատեսակ գործունէութիւնն իր ամբողջ տարածքով կանանց համար նախապէս չիշած տարատեսակ գործունէութիւնը իր ամբողջ տարածքով կանանց համար նախապատրաստական փուլ են համարում (stepping stone): Այս կազմակերպութիւնները, մանաւանդ ՀՕՄը և մանաւանդ՝ Սփիւռքեան իրականութեան ոլորտում, իրենց հարազատ ու մտերիմ մթնոլորտում հասարակական աշխատանքի առիթ են ընծայում, կանանց վարժեցնում վարչական (parliamentarian) գործընթացին, ժողովրդավարական օրէնքներին՝ արձանագրութիւն կազմել, պաշտօնական նամակներ խմբագրել, զեկոյց պատրաստել, հասարակութեան մէջ կամ հենց ժողովներում ելոյթ ունենալ: Այս կազմակերպութիւնները, և դարձեալ մանաւանդ ՀՕՄը, Սփիւռքում կարևոր և շատ անգամ միակ գործօններն են կրթելու կանանց, զարգացնելու նրանց տաղանդներն ու կարողութիւնները՝ նրանց միջոցով ու նաև ուղղակի կերպով ազգային դաստիարակութիւն ջանքելու մատաղ սերնդին: Դա բաւական չէ: Պէտք է աւելի առաջ անցնել: Բայց չոգևորուենք անմիջապէս. կանգ առնենք ու հարց տանք մենք մեզ որպէս կին, որպէս Հայաստանի ու Սփիւռքի յառաջատար կանանց ներկայացուցիչներ, ցանկանո՞ւմ ենք տղամարդկանց հաւասար իրաւունքներ ունենալ և պատրա՞ստ ենք գործելու նշուած բոլոր ասպարէզներում: Ցանկանո՞ւմ ենք առաջանալ. ցանկանո՞ւմ ենք մեր արժանի տեղը գրաւել ընկերութեան մէջ: Թէ՛ մեր սահմանափակ տաքուկ ու հարազատ շրջանակներում, մեր ունեցած սահմանափակ դերերով մենք մեզ լաւ ենք զգում:

Այս կարճ զեկոյցի սահմանները չեն արտօնում պատմութիւնը պեղել և պատմական օրինակներով, նոյնիսկ օրէնքի գրքերով փաստել «հայկական աւանդոյթ» կոչուած հասկացութեան իրական իմաստը, որ մեզ է հասել կատարելապէս խեղաթիւրուած մեկնաբանութեամբ և որ կնոջ պարտադրել է ենթակայ իրավիճակ: Ժամանակները, օտար բռնապետութիւնները, խաւար ու յետադէմ մշակոյթների ազդեցութիւնները հայ կնոջը յետ են մղել, նրա յառաջադիմութեան դէմ պատնէշներ բարձրացրել. իսկ այդ պատնէշները վերացնելու համար՝

1) Պէտք է յաւելեայ ճիգ: Պիտի բարձրանանք, զարգանանք, լայնացնենք մեր մտային հորիզոնը, ինչ տարիքում էլ որ լինենք, ընկերային-տնտեսական որ դասակարգին էլ պատկանելու լինենք, գիտակցուած և ծրագրուած հաւաքական աշխատանքով, իրարու օգնելով և ո՛չ թէ իրարու ոտքի տակ փոսեր փորելով: Այսօրուայ միջազգային կանանց կազմակերպութիւնները, UNICEF-ի և UNESCO-ի հովանաւորութեան տակ, և քաղաքակիրթ աշխարհում կանանց համար բացուած

կանխորոշուած, նախապէս յիշած տարատեսակ գործունէութիւնն իր ամբողջ տարածքով կանանց համար նախապէս չիշած տարատեսակ գործունէութիւնը իր ամբողջ տարածքով կանանց համար նախապատրաստական փուլ են համարում (stepping stone): Այս կազմակերպութիւնները, մանաւանդ ՀՕՄը և մանաւանդ՝ Սփիւռքեան իրականութեան ոլորտում, իրենց հարազատ ու մտերիմ մթնոլորտում հասարակական աշխատանքի առիթ են ընծայում, կանանց վարժեցնում վարչական (parliamentarian) գործընթացին, ժողովրդավարական օրէնքներին՝ արձանագրութիւն կազմել, պաշտօնական նամակներ խմբագրել, զեկոյց պատրաստել, հասարակութեան մէջ կամ հենց ժողովներում ելոյթ ունենալ: Այս կազմակերպութիւնները, և դարձեալ մանաւանդ ՀՕՄը, Սփիւռքում կարևոր և շատ անգամ միակ գործօններն են կրթելու կանանց, զարգացնելու նրանց տաղանդներն ու կարողութիւնները՝ նրանց միջոցով ու նաև ուղղակի կերպով ազգային դաստիարակութիւն ջամբելու մատաղ սերնդին: Դա բաւական չէ: Պէտք է աւելի առաջ անցնել: Բայց չոգևորուենք անմիջապէս. կանգ առնենք ու հարց տանք մենք մեզ որպէս կին, որպէս Հայաստանի ու Սփիւռքի յառաջատար կանանց ներկայացուցիչներ, ցանկանո՞ւմ ենք տղամարդկանց հաւասար իրաւունքներ ունենալ և պատրա՞ստ ենք գործելու նշուած բոլոր ասպարէզներում: Ցանկանո՞ւմ ենք առաջանալ. ցանկանո՞ւմ ենք մեր արժանի տեղը գրաւել ընկերութեան մէջ. թ՞է մեր սահմանափակ տաքուկ ու հարազատ շրջանակներում, մեր ունեցած սահմանափակ դերերով մենք մեզ լաւ ենք զգում:

Այս կարճ զեկոյցի սահմանները չեն արտօնում պատմութիւնը պեղել և պատմական օրինակներով, նոյնիսկ օրէնքի գրքերով փաստել «հայկական աւանդոյթ» կոչուած հասկացութեան իրական իմաստը, որ մեզ է հասել կատարելապէս խեղաթիւրուած մեկնաբանութեամբ և որ կնոջ պարտադրել է ենթակայ իրավիճակ: Ժամանակները, օտար բռնապետութիւնները, խաւար ու յետադէմ մշակոյթների ազդեցութիւնները հայ կնոջը յետ են մղել, նրա յառաջադիմութեան դէմ պատնէշներ բարձրացրել. իսկ այդ պատնէշները վերացնելու համար՝

1) Պէտք է յաւելեայ ճիգ: Պիտի բարձրանանք, զարգանանք, լայնացնենք մեր մտային հորիզոնը, ինչ տարիքում էլ որ լինենք. ընկերային-տնտեսական որ դասակարգին էլ պատկանելու լինենք, գիտակցուած և ծրագրուած հաւաքական աշխատանքով, իրարու օգնելով և ո՛չ թէ իրարու ոտքի տակ փոսեր փորելով: Այսօրուայ միջազգային կանանց կազմակերպութիւնները, UNICEF-ի և UNESCO-ի հովանաւորութեան տակ, և քաղաքակիրք աշխարհում կանանց համար բացուած

առիթները կարող են օժանդակել մեր զարգացման և յառաջադիմութեան:

2) Պէտք է թիրախ դարձնենք գոյութիւն ունեցող ղեկավարութիւնը, իբրեւ մեր դաշնակից և զինակից մեր կողքին ունենանք ղեկավար շրջանակներին պատկանող այն մարդկանր, որոնք զարգացած են, կրթուած են, շփում ունեն այսօրուայ զարգացած աշխարհում տեղի ունեցող կանանց շարժումների և ընկերային յեղաշրջումների հետ: Այդ մարդկանց պիտի մղենք՝ ընդհանուր մտայնութիւնը փոխելու, ատակ և գործունեայ կանանց առիթ տալու, վեր քաշելու:

3) Հայաստանում պետութեան մակարդակով աշխատանք տանենք սրբագրելու Սահմանադրութեան մէջ տեղ գտած այն օրէնքները, որոնք արգիւում են կնոջ ազատ զարգացումը բոլոր բնագաւառներում: Աշխատանք տանենք արգիլելու ամեն խտրականութիւն, հաստատելու հաւասարութիւն: Պետութիւնը, եթէ պէտք է զանազան նախարարութիւններում կանանց յատուկ մասնեքաժիններ հաստատելով, պէտք է դիւրացնի այդ օրէնքների իրացումը:

4) Անհատական գետնի վրայ հէնց հիմքից պիտի սկսենք, պարարտ հող պատրաստենք, մեր արու զաւակներին չգերադասենք աղջիկներից և յատուկ առանձնաշնորհումներով չդաստիարակենք նրանց: Տղաների կրթութիւն տալը աւելի կարելոր չդասենք, քան աղջիկների: Այսինքն՝ պատրաստենք ո՛չ թէ male chauvinist-ներ, այլ կանանց դատի պաշտպան, սեռերի հաւասարութեանը հաւատացող հակառակ սեռի նկատմամբ յարգանք տածող արու զաւակներ. իսկ մեր աղջիկներին դաստիարակենք ո՛չ իբրեւ վաղուայ համեստ ու հնազանդ տանտիկինն ու ապագայ ընկերային կեանքում անմասնակից, կրաւորական հանդիսատեսը, այլ իբրեւ հաւասար բաժնեկիցը իր ապագայ ընտանիքում, մեր ազգային դատի պայքարողը, զարգացած ու կարող ղեկավարը մեր համայնքի բոլոր մարզերում ընկերային-հասարակական, կրթական, կրօնական, մշակութային ու բարեսիրական: Մեր աղջիկներին դաստիարակենք վճռական, իր անկախ անհատականութեան համար պայքարող՝ թէկուզ եթէ նա պահպանողական մտքերի հակադրութեան հանդիպի ընտանիքում, աշխատանքի վայրում, ընկերութեան մէջ: Այս կէտը ես ամենից կարելորն եմ համարում, որովհետեւ եթէ անհատների, կնոջ եւ տղամարդու մտայնութիւնը պատրաստ չլինի լաւագոյն օրէնքներն էլ իրաւունք ու հաւասարութիւն չեն ապահովի:

Ես հաւատում եմ, որ հայ կնոջ հաւասար իրաւունքների հաստատումը պիտի ապահովի ապագայ ազատ մտածող, յառաջադէմ ընկերութիւնը թէ՛ Սփիւռքի եւ թէ՛ Հայաստանի: Եւ մենք մեր ազգային նպատակներին հասնելու եւ այսօրուայ

համամարդկային ընտանիքում մեր պատաւոր տեղը գրաւելու համար այնքան կարիքն ունենք այդպիսի ընկերութեան:

Մեր ներազգային կեանքում հարցեր կան, որոնք շատ նուրբ, ռազմավարական ծրագրումի կարիքն ունեն. անկախ Հայաստանի այս նոր փուլը եւ ապագայի տեսլականը մի նոր հարթակի վրայ է զետեղել այս հարցերը, որոնք, ես հաւատում եմ, միայն ու միայն Սփիւռք-Հայրենիք առողջ համագործակցութեամբ եւ սեռերի հաւասար ներդրումով պիտի լուծեն. օրինակ՝

ա. Սկսելով եկեղեցական հարցերից, դնենք երիտասարդութեան փոխանցելիք կրօնական դաստիարակութեան հարցը՝ առաջն առնելու համար աղանդաւորական շարժումների ներթափանցումների:

բ. Հայ եկեղեցու դերի ամրակայումը մեր առօրեայ կեանքում եւ նրա ազդեցութեան շեշտաւորումը մեր բարոյական եւ մարդասիրական աշխարհայեացքի վրայ:

գ. Բարեփոխումների անհրաժեշտութիւն հայ եկեղեցու մէջ, կանանց մասնակցութիւնը՝ մինչեւ ուր որ ատակ են, մինչեւ ուր որ ձգտում են հասնել:

դ. Սփիւռքի ապագան այսօրայ Հայաստանի իրողութեան լոյսի տակ եւ այս ծիրի մէջ՝ Սփիւռք-Հայրենիք յարաբերութիւններ:

ե. Սփիւռքահայութեան հոգեբանութեան ձեւաւորումը, որ տարուբերում է ուծացումի եւ գետտօիզմի միջեւ: Այս հարցում, մանաւանդ Հայաստանից արտագաղթած հսկայ զանգւածի թողած ազդեցութիւնը Սփիւռքի հայաշատ գաղութների նկարագրի ու կառոյցի վրայ: Այս նիւթը պիտի ընդլայնել վաղւայ գեկոյցիս մէջ:

զ. Սփիւռքահայ կառոյցների գործնականութիւնը այսօր եւ դրանց փոփոխութեան ու արդիականացման անհրաժեշտութիւնը, նոյնիսկ, եթէ փոփոխութեան ենթարկւի Ազգային Սահմանադրութիւնը:

է. Սփիւռքահայի ազգային ինքնութիւնն իբրեւ քաղաքականութիւն եւ այդ ինքնութեան յարաբերութիւնը հիւրընկալ երկրների մշակոյթի եւ ազգային ինքնութեան հետ:

ը. Յառաջացումն ազգային գիտակցութեան եւ ինքնութեան նոր

հասկացողութեան, որ հաշտեցւած լինի սփիւռքահայի քաղաքացիական պատկանելութեան հետ:

թ. Զգարմանաք, բայց ազգային գիտակցութեան ձեւաւորում Հայաստանում, այն որ պայքարել ենք պահելու համայնավար վարչակարգի օրօք եւ անուշադրութեան մատնել վերջին տարիներին:

ժ. Հայաստանի կրթական համակարգի, մանաւանդ հայեցի նիւթերի դասաւանդման ծրագրաւորման, նորագոյն մեթոդների ու միջոցների օգտագործմամբ դասագրքերի եւ ուսուցիչների պատրաստութեան հարց, որ դարձեալ պիտի փորձեն ընդլայնել վաղւայ զեկոյցիս մէջ:

Այս բոլորը եւ դեռ այլ հարցեր, որոնք հնարաւոր չէ նշել ամբողջութեամբ, պիտի ունենան մտածւած ծրագրաւորում. չպէտք է պատահականութեան թողնեն, այլապէս կը կորենք, կուլ կգնանք: Մենք, կիներս, ուզո՞ւմ ենք այս դժարին հարցերի լուծումը գտնելու ծանր բեռը կիսել, թէ՞ ոչինչ, դա տղամարդու գործ է, թող իրենք որոշեն: Այդպէս մտածողները դատապարտելի են: Պիտի մասնակից լինենք, դերակատար լինենք, պատասխանատւութեան բեռը կիսենք:

Այսօր, երբ կանգնած ենք քսանմեկերորդ դարու սեմին, երբ Հայաստանի հայը իրապէս ստացել է իր ազատութեան ու անկախութեան պարգէւներ վայելելու կարելիութիւնը, երբ հաւատում ենք, որ ազգային գաղափարախօսութիւնը լինելու է մեր հայրենի պետութեան ներքին ու արտաքին քաղաքականութեան արժեքափն ու առաջնորդող ոգին, հայ կանանց կազմակերպութիւնները թէ՛ Սփիւռքում եւ թէ՛ Հայրենիքում կանգնած են մոր մարտահրաւերների առջեւ: Նրանց ուսերին աւելի մեծ բեռ է ծանրացած: Այդ մարտահրաւերների ամբողջութիւնը ես ազգակերտում պիտի կոչէի: Եթէ Հայաստանում ապրող հայը պիտի ազատագրուի համայնավար վարչակարգի ու գաղափարաբանութեան կերտած «սովետական մարդու» նկարագրից, իր բոլոր երեսներով ու յատկանիշներով, եթէ սփիւռքահայը պիտի դաստիարակուի ազգային ինքնութեան ու պատկանելութեան զգացումով, եթէ պիտի ձերբազատուի Ցեղասպանութիւնից վերապրած զոհի իր հոգեբանութիւնից, եթէ Հայրենիքում ու Սփիւռքում ապրող հայերը պիտի մօտենան ու նրանց նկարագրի, աշխարհայեացքի, կենցաղի, աւանդութիւնների ու սովորութիւնների ու նոյնիսկ լեզուի տարբերութիւնները, որ շատ պարագաներում խորն է զահավէժ վիհի պէս, պիտի վերացի, հայ կանանց կազմակերպութիւնները պիտի լինեն դերակատար՝ ծրագրաւորւած առաջանալու, միաւորւած աշխատելու, արհեստավարժական հիմունքներով բաժանելու աշխատանքը եւ սեւեռուն շեշտաւորումով քայլելու դէպի նպատակ:

ՈՒՒՔԻՆԱ ՓԻՐՈՒՄԵԱՆ**ՀԱՅՐԵՆԻՔ-ՍՓԻՒՔ.****ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԵՐ**

Այս գիտաժողովի առաջին նիստին ներկայացրած զեկոյցիս մէջ մատնանշեցի համազգային տարողութիւն ունեցող հարցեր, որոնք, ինչպէս ասացի, շատ նուրբ, ռազմավարական ծրագրումի կարիքն ունեն. նշեցի, թէ անկախ Հայաստանի այս նոր փուլը եւ ապագայի տեսլականը մի նոր հարթակի վրայ է զետեղել այս հարցերը, որոնք, հաւատում եմ, միայն ու միայն Սփյուռք-Հայրենիք առողջ համագործակցութեամբ պիտի լուծեն: Այդ հարցերից իւրաքանչիւրը կարող է մի գիտաժողովի նիւթ դառնալ, եթէ լրջօրէն փորձում ենք գտնել իւրաքանչիւրի լաւագոյն լուծումը, որ պիտի պարփակի զաղափարաբանութիւն, նպատակ, միջոց ու գործելակերպ, որ պիտի ծառայի իբր առաջնորդ հետագայ տարիների գործունէութեան: Այդ հարցերի մէջ են երիտասարդութեան փոխանցելիք կրօնական դաստիարակութեան հարցը՝ առաջն առնելու համար աղանդաւորական շարժումների ներթափանցումների. Անթիլեաս - Էջմիածին մօտիկ համագործակցութիւնը՝ հոգեւոր գործունէութեամբ ամրակայելու համար Հայ եկեղեցու դերը մեր առօրեայ կեանքում եւ շեշտաւորելու համար նրա ազդեցութիւնը մեր բարոյական եւ մարդասիրական աշխարհայեացքի վրայ. Սփյուռք-Հայրենիք նպատակադրւած քննարկումը Սփյուռքի ապագայի՝ այսօրւայ Հայաստանի իրողութեան լոյսի տակ եւ այս ծիրի մէջ՝ նաեւ քննարկումը սփյուռքահայութեան հոգեբանութեան մեթամորֆոսի, մանաւանդ՝ Հայաստանից արտագաղթած հսկայ զանգւածի թողած ազդեցութիւնը Սփյուռքի հայաշատ գաղութների նկարագրի ու կառոյցի վրայ. սփյուռքահայի ազգային ինքնութիւնը իբրեւ քաղաքականութիւն եւ այդ ինքնութեան յարաբերութիւնը հիւրընկալ երկրների մշակոյթի եւ ազգային ինքնութեան հետ կամ յառաջացումը ազգային գիտակցութեան եւ ինքնութեան նոր հասկացողութեան, որ հաշտեցւած լինի սփյուռքահայի քաղաքացիական պատկանելութեան հետ. ազգային գիտակցութեան ձեւաւորում Հայաստանում, այն, որ պայքարել ենք պահելու համայնավար վարչակարգի օրօք եւ անուշադրութեան մատնել վերջին տարիներին. եւ վերջապէս Հայաստանի կրթական համակարգի, մանաւանդ հայեցի նիւթերի դասաւանդման ծրագրաւորման, նորագոյն մեթոդների ու միջոցների կիրառմամբ շասագրքերի եւ ուսուցիչների պատրաստութիւն:

Մօտ մնալու համար թէ՛ իմ մասնագիտութեան ու փորձառութեան եւ թէ՛ այս գիտաժողովի սահմանած թեմաներին, պիտի կենտրոնանամ այդ հարցերից երկուսի վրայ միասնաբար՝ սփիւռքահայ եւ հայրենի մատաղ սերունդի հայեցի դաստիարակութիւնը հայակերտման եւ մեր ազգային նպատակների իրագործման իբրեւ անհրաժեշտութիւն, կամ ինչպէս զեկոյցիս վերնագրով եմ ձեւակերպել, հայրենի եւ սփիւռքեան մատաղ սերունդների ծրագրած եւ համադրած ազգային դաստիարակութիւնը որպէս անկիւնաքար «Մէկ Ազգ, Մէկ Հայրենիք» տեսլականի եւ «Ամբողջական Հայաստան» գերագոյն նպատակի իրագործման:

Սփիւռք, Հայրենիք. եօթնասուն տարի կրկնել ենք այս զոյգ յորջորջումները եւ դրանց մէջ դրել ենք մէկ ամբողջ իմաստային ցանց, երկու յղացքների երկու տարբեր ու համակ տարբերող համակարգեր: Այսօր եկել ենք քով քովի ու փորձում ենք մարսել այդ յղացքները, բնորոշել տարբերութիւններն ու գտնել սիեզիսը, որ դառնայ խարիսխը ապագայ համագործակցութեան: Ուշացել ենք: Սա պիտի կատարւէր 91-ին, երբ Հայաստանը յայտարարեց իր անկախութիւնը: Տաք էր մթնոլորտը: Սփիւռք-Հայրենիք սիրտ, հոգի, եռանդ, ուժ ու բռնկեց զօրած էին իրարու: Չեղաւ: Ժամանակի իշխանութիւնը այդ լայնախոհութիւնը ու բարենտութիւնը չունեցաւ: Ազգային գաղափարախօսութիւնը, որ հիմք պիտի ծառայէր նաեւ այդ համագործակցութեան, հեզմանքով մէկ կողմ նետուեց: Այսօր կանգնած ենք նախասկիզբի սահմանին: Պիտի արագացնենք մեր քայլերը որովհետեւ ինչպէս երէկ ասացի սկսում ենք ո՛չ թէ գերոյից այլ բացասականից:

Սփիւռք-Հայրենիք՝ երկու տարբեր հասկացողութիւններ

Սփիւռքը սփռւածութիւն է, արտացոլում է մի ժողովրդի իրավիճակ, որ ազգ չի, չունի հայրենիք եւ ենթարկւում է նախ՝ իր սփռւածութեան ծնունդ տուող ազդակներին, ապա՝ իր ապրած վայրի թելադրած պայմաններին: Հայ ժողովուրդը 1920-ից յետոյ ապրեց այս իրավիճակը, ի սփիւռս աշխարհի համայնքներ կազմեց ու կազմակերպւեց: Ի՞նչն էր մղիչ ուժը կազմակերպւելու՝ ապագայի յոյսը, տեսլականը՝ ապագայի Ազատ, Անկախ եւ Միացեալ Հայաստանի կերտման՝ հայահաւաքման ու հողահաւաքման: Այս գաղափարի շուրջ համախմբւելով սփիւռքահայութեան մի հսկայ հատւածը աստիճանաբար ստեղծեց իր կառոյցները՝ եկեղեցին, դպրոցները, միութիւնները: Այդ տեսլականի համար պէտք էր պատրաստւել, սերունդներ պատրաստել, այսինքն՝ առնւազն հայ մնալ: Իսկ ո՞ր էր հայրենիքի այն բեկորը, որ ազատւել էր թուրքի եաթաղանից, որ պիտի կերտէր մնացորդացի հայ հոգին, պիտի դառնար աղբիւրը սփիւռքահայութեան յոյսի ներշնչման եւ ջանքերի միացման, որ պիտի դիւրացնէր նրա պայքարը

գոյատեւման: Օտարակուլ հայրենիքը ստանձնեց իր դերը, բայց կերտելու համար «սովետական մարդը» իր ապագային ու նոյնիսկ ապաքաղաքական կերպարով ու իր բարոյական իւրայատուկ հասկացողութիւններով, նկարագրով: Օտարակուլ հայրենիքը ստանձնեց իր դերը, բայց դժբախտաբար ո՛չ թէ Սփիւռքի սփռածութեան դէմ, այլ՝ ընդդէմ սփռածութեան մէջ կատարուող միացման ճիգերի՝ շեշտաւորելով ծնունդ առած որեւէ տարածայնութիւն ու հակամարտութեան. նպատակը՝ համայնավար վարչակարգի տիրապետութեան ապահովում. միջոցը՝ «բաժնէ՛, որ տիրես» երկու հազարամեայ կարգախօսը: Արդիւնքը՝ նախա 1988-եան Սփիւռքի պատկերը՝ բաժանւած եկեղեցիների իրենց տարբեր կառոյցներով, իրարու դէմ կռիւ ելած կուսակցութիւններ եւ այս բոլորի կողքին հետզհետէ աճող լուսանցքը այն հայերի, որոնք կորցնում էին հետաքրքրութիւնն ու եռանդը դէպի հայն ու հայկականը, ձուլւելով, ուծանալով, կամ այլ յարանաւանութիւնների մէջ գտնելով իրենց հոգեկան բաւարարութիւնը: Արդիւնքը՝ նախա 1988-եան հայրենի ժողովրդի տխուր իրավիճակը եւ հետզհետէ խորացող վիճակը երկու հատւածների միջեւ:

Երկ միացումի

Իրագործման միայն մէկ ճամբայ գոյութիւն ունի՝ որդեգրել մէկ ու միակ գաղափարախօսութիւն, ազգային գաղափարախօսութիւն, որ յենւած լինի հայահաւաքի ու հողահաւաքի սկզբունքների վրայ: Գաղափարախօսութիւնը կը գծի ճամբան կը պայմանաւորի միջոցները: Հայաստանը եւ Սփիւռքը փոխադարձ դերակատարութիւն կունենան երկու միջավայրերի պայմաններն ու հոգեբանութիւնը մօտեցնելու - նման դէպքում պարզ է, որ կը բացառուի նախապէս պարտադրւած երկու բացարձակ դերեր՝ Սփիւռքը դրամ տուող, Հայաստանի իշխանութիւնը՝ առնող:

Ծրագրւած բազմակողմանի համագործակցութիւնը կեանքի բոլոր բնագաւառներում ենթադրում է կազմակերպւածութիւն, շեշտւած ազգային նկարագրի, տրամաբանւած ազգային պատկանելութիւն: Իսկ այս բոլորի հիմքում ընկած է նոր սերնդի դաստիարակութիւնը, թէ՛ Սփիւռքում եւ թէ՛ Հայրենիքում, իբրեւ գիտակից ու յանձնառու հայ, ատակ՝ դիմագրաւելու բարդութիւններով ու պայքարով լի ապագան, պատրաստ՝ մտքով, հոգով ու մարմնով նւիրելու իր Հայրենիքի ընկերային, տնտեսական եւ քաղաքական բարօրութեան ու վերելքին, իր ազգային բարձր նպատակներին, իր ժողովրդի արդար հատուցման:

Կատարածս մատնանշումները նախ ենթադրում են չգոյութիւն, բացակայութիւն: Չափազանցութիւն չի լինի հաստատումս, թէ, ամենուրեք տարւած

բոլոր ճիգերոջ հանդերձ, այսօրւայ աշխարհաքաղաքական պայմաններում ու գլոբալիզմի ճամբան բռնած մարդկութեան ընկերութեան մէջ հայ երիտասարդը չի պատրաստուում իր ազգային ինքնութեան ու ազգային նպատակների հետ հաշտ ու համերաշխ իր տեղը գտնելու: Սփիւռքում տարւող աշխատանքը անբաւարար է, նոյնիսկ ծայրայեղ գոհաբերութիւններն էլ զուրկ են նպատակաուղղւածութիւնից, նոր սերնդի մէկ փոքր տոկոսն է մեր ազգային կառոյցներին կապւած, մնացեալ առնւազն լուսանցքային ներկայութիւն են, կամ արդէն հիւրընկալ երկրի ընկերութեան մէջ ծուլւած, հայութիւնից ամբողջովին հեռացած: Դժբախտաբար, իբրեւ ցաւալի իրողութիւն պիտի մատնանշեն մի փաստ Ամերիկայի մասին, որ իրողութիւն է նաեւ Սփիւռքի այլ համայնքներում: Իհեռացող ու ծուլւող տարրի մէջ համեմատական հաշուով մեծամասնութիւն է Հայաստանից արտագաղթած տարրը (խօսում են մեծամասնութեան բայց ոչ բոլորի մասին), կարծես թէ ազգային ոգին, ազգային բարոյական հասկացողութիւնը, հայ մնալու ձգտումը այնքան հիմնական կերպով չի տեղադրւել նրանց հոգիներում, որ դիմանայ ուժացման, դիմանայ օտար մշակոյթի գրաւչութեան ու ձգողական ուժին, դիմանայ անբարոյ միջոցներով արագ հարստանալու գայթակղութեան: Մեծ է այս հատւածի թողած ազդեցութիւնը, մանաւանդ՝ ամերիկահայութեան imago-ը փոխելու, հասարակական կարծիքի վրայ ընդհանուր առումով բացասական տպաւորութիւն թողնելու տեսակէտից: Մեծ է նաեւ նրա պատճառած ցնցումը գաղութի կառոյցների վրայ: Եզրակացութիւնս այն է, առանց յստակ փաստերիս շարքը երկարելու, թէ ազգային դաստիարակութիւնը նոյն նպատակաուղղւածութեամբ ու նոյն քաղաքականութեամբ պիտի դառնայ մտահոգութիւնը թէ՛ Սփիւռքում, ուր օտար է ամէն ինչ, եւ թէ՛ Հայրենիքում, ուր հայ է միջավայրը, օդը, ջուրը, կենցաղը:

Դիւրին է ձեւակերպումը բայց դժւարին՝ ծրագրաւորումը: Փորձեն մօտենալ դժւարին լուծմանը ընդգծելով ճամբան՝ հայ հոգու պատւաստում երիտասարդ սերունդի մէջ, փոխանցում հայոց պահանջատիրութեան, իբրեւ հիմքը Հայ Դատի, որ գրաւականը պիտի դառնայ Հայ Դատի բարենպաստ լուծման ապագայում եւ իբրեւ գաղափարաբանութիւն պիտի ծառայի հայութեան երկու հատւածների տակաւ մօտեցման՝ մէկ նպատակ ու մէկ պայքար նշանաբանի հովանու ներքոյ: Այն, ինչ որ պակասում է այսօր հայ պատանու կրթութեանը իբրեւ կարելոր բաղկացուցիչ հէնց այդ ոգին է, պահանջատիրութեան ոգին, որի հիմքում ընկած է Ցեղասպանութիւնը, իբրեւ սկզնաղբիւրը հայ ժողովրդի ցրւածութեան, իբրեւ մեկնակէտը մեր պահանջատիրութեան: Եթէ հայ երիտասարդը չգիտէ թէ ի՞նչ է Մեծ Եղեռնը - եւ ես չեմ խօսում Եղեռնի արիւնոտ, սրտաճնլիկ, հոգի պատռող պատկերների մասին, այլ նրա իմաստի, նշանակութեան, ինչպէ՞ս կարող է ըմբռնել

Թուրքիոյ ուրացումը, նրա կեցւածքն ու քաղաքականութիւնն այսօր, նրա հակահայ քարոզչութիւնը միջազգային բեմերում, մեր մշակութային կոթողների շարունակւող դիտումնաւոր փճացումը Արեւմտահայաստանի տարածքում, սփիւռքահայի հոգեբանութիւնն ու աշխարհայեացքը. ինչպէ՞ս կարրող է ճիշտ ընկալել Ղարաբաղի հարցը: Ինչպէ՞ս պիտի կարողանայ ըմբռնել ազգային ուրոյն գիծը մեր արտաքին քաղաքականութեան մէջ:

Եթէ մեր հայրենիքի կառավարութիւնը ճիշտ կողմնորոշւումով Հայոց Ցեղասպանութեան ճանաչումն ու վնասից հատուցումը ընդունում է իբրեւ հիմունք իր արտաքին յարաբերութիւնների եւ ազգային քաղաքականութեան, ապա դա պիտի մտնի դպրոցներից ներս դասածրագրի մէջ այդ քաղաքականութեան հիմերը ամրացնելու: Իմ կարծիքով, անիմաստ, եթէ չասենք ծիծաղելի, մօտեցում էր պատանի աշակերտին «խնայել», նրա հոգին չթունաւորել Եղեռնի մասին դասաւանդելով: Ամերիկայի պետական դպրոցներում փորձում ենք ներառնել տալ Հայոց Ցեղասպանութիւնը ի շարք մարդկային իրաւանց բռնաբարումների այլ օրինակների՝ աշակերտներին փոխանցելու համար այդ ոճիրների համա-մարդկային բնոյթն ու տարողութիւնը, վարժեցնելու նրանց այն միջոցներին, որոնցով կարելի է լսել ահազանգը, կանխատեսել եւ կանխարգիլել աշխարհի որեւէ ծայրում որեւէ ազգային խմբակցութեան կամ փոքրամասնութեան դէմ կատարւող ցեղասպանութիւնը: Միջանկեալ, Թուրքիոյ աշակերտութիւնն էլ չի սովորում հայերի դէմ իր նախորդների ի գործ դրած ցեղասպանութեան մասին. եթէ մերոնք էլ չսովորեն, մենք եւ թուրքերը էլ ի՞նչ հարց ունենք իրարու հետ:

Այստեղ չպիտի խօսենք այն բոլոր միջոցների ու մեթոդների մասին, յատուկ դասագրքերի եւ ուսուցիչների պատրաստութեան մասին, որոնց ամբողջութիւնը հասարակ, դասական դարձած դասաւանդումը պիտի դարձնի ոգի, կենդանի գործ, պահանջատիրութեան զգացում, այսինքն՝ այն հայրենասիրութիւնը, որ պակասում է մեր երիտասարդութեանը, որին այնքան կարիքն ունենք այսօր: Հնուց եկած, աւանդական դասագրքերն ու դասատուութիւնը չեն գործում Սփիւռքում. իսկ Հայաստանում, դեռ դժբախտաբար Հայաստանի կրթական համակարգը չի ձեռ-բազատւել համայնավար սկզբունքներից ու մեթոդաբանութիւնից. այստեղ մեծ կիրքով քանդւել է հինը, առանց յարմարագոյն նորի ստեղծումի: Սրանք մասնագիտական հարցեր են, որոնք տեղին ու ժամանակին պիտի քննւեն. բայց արծարծենք հարցը, այն դարձնենք մտահոգութիւն, առաջնահերթութիւն՝ մօտ ապագայում նրա լուծման ձեռնարկելու համար: Իսկ այս ձեռնարկութեան մէջ ես տեսնում եմ ամենաօգտակար համագործակցութիւնը Հայաստանի եւ Սփիւռքի միջեւ: